

Голові Разової спеціалізованої вченої ради ДФ...

Запорізького національного університету,

доктору філософських наук, професору

Воронковій Валентині Григорівні

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філософських наук, професора

Кривеги Людмили Дмитрівни

на дисертаційну роботу **Велієва Парвіза Тейюб Огли** на тему «**Геополітичне переформатування світу: соціально-філософський аналіз**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – філософія

Актуальність обраної теми. Сучасний світ характеризується масштабними геополітичними змінами, конфліктами щодо територій, влади, впливу на соціальний простір, прагненням до глобального лідерства. В цьому аспекті актуальність теми дисертаційного дослідження Парвіза Тейюба Огли Велієва не викликає сумнівів. Геополітичне переформатування світу як соціальний феномен потребує соціально-філософського осмислення і дисертаційне дослідження П. Велієва в першому наближенні це здійснює.

Філософський дискурс геополітичного переформатування дає певне розуміння соціальним процесам сучасності. Філософія акцентує увагу на «больових точках» функціонування суспільства та спрямовує інтелектуальні розвідки на осмислення проблем, ситуацій та подій, які впливають на соціальні зміни навколишнього світу. Критичність, раціональність та свобода філософської творчості сприяють формуванню адекватної картини світу та досягненню соціально-конструктивного облаштування навколишнього світу

взагалі та України зокрема.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Вирішення завдання наукового дослідження передбачає застосування арсеналу прийомів та методів наукового дослідження, які б забезпечували досягнення мети такого дослідження. В рецензованій роботі пропонується методологічний комплекс, який містить сукупність загальнонаукових і філософських методів пізнання: діалектичного, системного, структурно-функціонального, системно-історичного, цивілізаційного, світ-системного, синергічного, праксеологічного підходів. Дисертаційне дослідження побудовано на принципах методологічного плюралізму, історизму та порівняння, методів аналізу і синтезу, на використанні принципів та настанов теорії критичної геополітики. Запропонований автором методологічний комплекс відображає загальну ідею і забезпечив отримання обґрунтованих висновків, нового знання. Джерельну базу дослідження складає сукупність філософських і соціогуманітарних текстів, соціологічні, політологічні, історичні а також міждисциплінарні теоретичні ресурси, присвячені осмисленню проблеми геополітичного переформатування.

Метою дисертаційної роботи є здійснення соціально-філософського аналізу геополітичного переформатування в умовах транзитивності глобалізованого суспільства.

Мета дисертаційного дослідження конкретизувалась у таких завданнях:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження феномена геополітичного переформатування;
- дефініціювати поняття, структуру, моделі геополітичних переформатувань;

- з'ясувати смисли, наслідки, обумовленість, ступінь раціональності геополітичних переформатувань сучасного глобалізованого світу;
- визначити детермінанти змін та соціально-політичні тенденції сценаріїв геополітичного переформатування;
- обґрунтувати значимість економоцентричних складових розвитку сучасного світу і показати їх вплив на формування геополітичних інтересів держав;
- дослідити особливості геополітичного переформатування України;
- визначити детермінанти оптимізації, що формують геополітичні вектори українських геостратегій.

Об'єктом дослідження є різноманітність сучасних суспільств і відносини між ними, які пов'язані з контролем над територіями, виробництвом та рухом капіталу.

Предметом дослідження виступає проблематика геополітичного переформатування як соціально-філософського знання, пов'язаного з світоглядно-просторовою зміною соціального світу. Об'єкт і предмет дослідження відповідають меті та завданням, що поставлені у роботі.

Структура дисертації відповідає об'єкту та предмету дослідження та забезпечує досягнення мети і виконання поставлених в роботі завдань. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обрана структура побудови дисертаційного дослідження є логічною і закономірно відображає вирішення автором поставлених завдань, що дозволило послідовно розглянути всі проблеми, визначені ним, свідчить про його наукову зрілість та ступінь підготовки.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та доведено її актуальність; зазначено зв'язок роботи з науковими планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та

практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** дисертаційного дослідження встановлено стан дослідження проблеми геополітичного переформатування: філософсько-світоглядні основи; визначено методологічний інструментарій дослідження феномену геополітичного переформатування та подається їх змістовний аналіз.

У **другому розділі** дисертаційного дослідження висвітлено детермінанти змін та соціально-політичні тенденції геополітичного переформатування, а також парадигмальні характеристики геополітичного переформатування в сучасному світі (геоекономіка, цифрова реальність).

У **третьому розділі** дисертаційного дослідження надано сучасний стан та детермінанти оптимізації геополітичного переформатування України, розглядаються геополітичні вектори українських (гео)стратегій у сучасних реаліях глобалізованого світу; аналізуються особливості України як цивілізаційного суб'єкта сучасних міжнародних відносин, транскордонність як особливість української ідентичності. Дається висвітлення проблеми наукових інновацій та національної безпеки як складових успішної геополітики України, а також формування повноцінної національної ідентичності як успішної геостратегія України.

Висновки, якими завершується наукове дослідження, є його логічною кульмінацією. Вони містять умовиводи та судження, результати проведеного аналізу. Вони є новими, достовірними та логічно обґрунтованими, відповідають меті та завданням дослідження та містять положення, які мають вагомe теоретичне та практичне значення.

Значення одержаних результатів дослідження. Проведене дослідження є новим, самостійним, системним, актуальним, назрілим. В роботі на основі аналізу сучасного геополітичного простору та його змін, праць науковців автор вирішує низку питань теоретичного та практичного рівнів, визначивши

проблемні питання проблеми геополітичного переформатування. Ознайомлення з науковим дослідженням дає підстави для висновку, що його положення, які виносяться здобувачем на захист, мають необхідний рівень наукової новизни. Так, серед найбільш вагомих висновків варто визначити наступні, які виносяться на захист:

- визначено поняття геополітичного переформатування світу, як інноваційний концепт, що означає трансформацію ціннісно-світоглядних орієнтирів геополітичного простору, в якому ідеологія є інструментом геополітичного порядку. Геополітичні переформатування призводять до змін в розподілі влади, в економічних і військових можливостях держав, в зовнішньополітичних стратегіях, появі альянсів між націями, регіонами або міжнародними акторами, і появи нових глобальних викликів (с. 28) ;
- створено спільну модель, що враховує складну структуру багатьох сучасних суспільств, що пояснює відмінності у їх розвитку і описує тип простору соціальних відносин, що відповідає західно-європейським та українським реаліям (с.28);
- обґрунтовано положення, що світ-системний підхід не є єдиним теоретичним вченням, яке пояснює геополітичне переформатування сучасності, а являє собою дискурс гетерогенних інтелектуальних проєктів, прикладом одного з них і є теорія критичної геополітики (с.29);
- доведено положення, що в сучасних умовах сила держави проявляється в здатності організувати і зберегти безпеку суспільно-політичного життя нації (с.28-29);
- розширено розуміння, що сучасні глобальні зміни асоціюються з трансформацією державної влади, роль і функції держави визначаються, відновлюються і запроваджуються на новий лад на стику мереж і систем, які регіоналізуються і глобалізуються (с.29) ;
- обґрунтовано положення, що політичний простір для розвитку і здійснення ефективного управління вже не пов'язується з обмеженою політичною територією і тому констатується трансформація в питанні відповідальності влади.

На сьогодні основні форми геополітичної організації передбачають комплексну детериторіалізацію і ретериторіалізацію політичної влади, засновану на факторах розвитку цифровізації, технізації соціального простору, в якому геоекономіка є індикатором геополітичних змін (с. 29);

- уточнено розуміння, що геополітична самостійність, повноцінність України у якості суб'єкта міжнародних стосунків залежить не стільки від зовнішнього, скільки від внутрішнього стану країни, яка обирає свій особистий і особливий шлях, підкреслюється, що сила держави базується на реалізації національних інтересів та формуванні автономної сили, яка в нинішніх умовах повинна забезпечити реалізацію її військових потреб (с.29);

- обґрунтовано положення, що геополітичні переформатування дозволяють виявити ризикогенні онтологічні структури та ризикорієнтовану свідомість та дії соціально-політичних суб'єктів (с. 29-30);

- поглиблено розуміння ідеї багатополюсності та поліцивілізаційності глобального світу, яка привела Україну до усвідомлення цінності своєї пластичності через багатовікову історію, яка пов'язана з існуванням українських територій як лімітрофних та існуванням великого за територією обсягу транскордонних просторів зі своєю специфікою. Це зробило Україну доволі стійкою і сильною державою до зовнішніх викликів, до захисту своєї незалежності від зовнішнього ворога, який веде на території України повномасштабну війну (с.30);

- доведено положення про набуття українським соціумом сутнісних характеристик двох протилежних (часто ворожих) цивілізацій – східно-європейської та західно-європейської, або Євразійської та Західно-Європейської (с.30).

Загалом, елементи наукової новизни, як ті що виносяться на захист вперше, удосконалені чи набули подальшого розвитку сформульовані коректно, відповідають предмету та меті дослідження, є достовірними та достатньо обґрунтованими.

Визнаємо, що **практичне значення одержаних висновків** дійсно полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – з метою подальших наукових досліджень проблем геополітичного простору та його переформатування;

- навчальному процесі – при викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін або створенні нормативних курсів та спецкурсів із соціальної філософії, політології, соціології, філософії економіки, філософії політики й інших філософських дисциплін.

Висновки дисертаційної роботи можуть бути використані для формування принципів та засад ефективної зовнішньо-політичної діяльності в Україні.

Повнота викладу наукових положень і висновків в наукових публікаціях за темою дисертації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 4 наукових публікаціях у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових з філософських наук. Їх кількість, обсяг та глибина наукових досліджень та обґрунтованість наукових положень відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Їх оприлюднення свідчить, що робота, її основні положення та висновки пройшли необхідну апробацію. Робота є новою повною та всебічною, самостійною науковою працею, яка має завершений характер. Її зміст свідчить, що вона відповідає вимогам, які ставляться Міністерством освіти і науки України до цих робіт. В тексті роботи відображено основні положення та результати проведеного дослідження, які відповідають критеріям обґрунтованого та достовірного наукового дослідження. Ідеї та наукові положення та висновки інших науковців мають цитування та необхідне посилання на авторів та їхні праці в переліку використаних джерел, відтак, привласнення ідей, висновків та пропозицій інших науковців в роботі відсутнє.

Наведене дає підстави для висновку, що в дисертаційному дослідженні В.Т.О. Велієва на тему «Геополітичне переформатування світу: соціально-філософський аналіз» відсутнє порушення академічної доброчесності.

Положення наукового дослідження, що мають дискусійний характер, потребують уточнення чи додаткової аргументації:

1. Слушним було б поглибити аналіз теорії критичної геополітики, яку в дисертації подано як складову методологічного інструментарію дослідження, зокрема, вказати принципи чи її настанови. Філософія сама по собі має критичну функцію, що проявляється в опозиції філософії до емпіричної дійсності, до світу повсякденної реальності, руйнуванні звичних стереотипів та забобонів, пошуку шляхів до більш вдосконаленого, людського світу, що автор в цій роботі і здійснює. Якщо автор наголошує на методологічному плюралізмі в основі свого методологічного комплексу, і говорить, що термін “теорія критичної геополітики” відповідає постмодерному духу (с. 62), то в підрозділі 1.2 логічним було б розглянути і постмодерністську настанову.

2. В розділі 2.1 можна було б додати генезу феномена геополітичного переформатування в історії людства, його особливості в різні історичні епохи. Хіба поява та крах імперій, послаблення тисячолітнього панування Церкви в середньовічній Європі не є проявами геополітичного переформатування? Аналіз геополітичне переформатування в контексті соціально-історичних практик обумовлює не тільки їх авторський опис, а й з'ясування історичної генези.

3. Аналізуючи інститут держави як чинник геополітичного переформатування недостатньо, на наш погляд, приділено уваги аналізу ролі історичних особистостей в цьому процесі. Наприклад, постать Наполеона Бонапарта була головною в геополітичному переформатуванні європейського простору на початку 19 століття взагалі і місця Франції в ньому, зокрема, що знайшло у увіковічуванні його пам'ятати французьким народом. Він, до речі, прийняв кодекс прав громадянина - Кодекс Наполеона, провів реформу оподаткування та освіти, заснував державну банківську систему, узаконив католицизм як основну релігію, при цьому дозволивши свободу віросповідання. Полководець і політичний діяч, який змінив обличчя світу в свій час.

4. В дисертації наголошується, що поширення штучного інтелекту (ШІ) кардинально змінить геополітику і посилить вплив на конфігурацію геополітичного простору (с.127). Слушним було б з'ясувати як позитивні, так і

негативні наслідки використання та подальшого розвитку засобів штучного інтелекту в життєдіяльності соціуму та його геополітичному переформатуванні. Актуальними є питання безпеки засобів штучного інтелекту, зокрема бойових роботів. Нові інтелектуальні моделі ШІ можна розглядати вже як предмет ризиків для соціальної стабільності та національної безпеки. І в подальшому як один із чинників геополітичного переформатування.

Зазначимо, що ці зауваження мають, здебільшого, дискусійний та рекомендаційний характер, не є критичними, не впливають істотно на загальну позитивну оцінку роботи, в якій вирішене важливе наукове завдання.

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можливо зробити висновок, що дисертаційне дослідження Велієва Парвіза Тейюб Огли на тему «Геополітичне переформатування світу: соціально-філософський аналіз» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій зроблено нові науково обґрунтовані та практично значимі результати завдання. Воно характеризується актуальністю та новизною, достатнім ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків, повнотою та аргументованістю викладення основного змісту як роботи, так і опублікованих праць.

Рецензована робота повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор Велієв Парвіз Тейюб Огли заслуговує присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний рецензент:

**доктор філософських наук,
професор, професор кафедри філософії,
публічного управління і
соціальної роботи
Запорізького національного університету**

Л. Д. Кривега